

De relevantie van muzische sensitiviteit in een organisatie

Robin Stemerding

Muzisch onderzoek na begeleidingskundig onderzoek

Een jaar na het behalen van de masterstudie Begeleidingskunde vertel ik drie geïnteresseerde collega's van mijn begeleidingskundig handelingsonderzoek. De stapel thesibundels ligt op tafel en ik vertel dat ik na het behalen van de master begeleidingskunde in maart 2017 het gevoel overhield dat er een mooi onderzoeksproces was doorlopen, maar dat wat ik met mede-onderzoekers met kunst en creatieve middelen had gedaan eigenlijk onvoldoende had beschreven. Ik laat de mannen uitgeprinte powerpointbeelden zien die ik gebruikte om de cultuur en atmosfeer van de organisatie waarin ik werkte te leren kennen. Via Google-afbeeldingen zocht ik afbeeldingen op trefwoorden die ik associeerde met de werkplek. Treffende afbeeldingen sloeg ik op en voegde daar weer tekst aan toe. Deze gelaagdheid in beeld en tekst bracht mijn eigen ervaring meer expliciet naar voren. Het waren vrije verkenningen van indrukken. Indrukken van macht en handhaving, maar ook de impact die hiervan uitgaat. Een subjectief startpunt om naar intersubjectiviteit te kunnen bewegen. Zoektochten naar verhoudingen van professional tot patiënt, werking van behandeling en straf, gedrag en psychische ziekte. Als nieuwe medewerker zag ik veel voor het eerst. De schilderijen die ik maakte waren flarden, indrukken van patiënten in hun verblijf. Zelf zijn zij weinig spraakzaam maar ik stelde mij hen voor en schreef telkens enkele kenmerkende uitspraken op de achterkant van het schilderij. Hierop schreef ik het zoekende antwoord van ons als professionals en zocht zo naar een vraag- en antwoordspel dat

de dagelijkse dynamiek van dit contact typeerde. Zowel de PowerPoint als de schilderijen hebben mijn onderzoeksproces geïnformeerd en hebben meegesproken in de dialogen die we voerden. Het gevoel dat ik nadien overhield was dat kunst wel een belangrijke rol had gehad, maar ik deze in de toegevoegde betrachtingswijze in mijn beschrijving onvoldoende recht had gedaan. Ik zocht hoe ik dit beter kon uitdrukken. Tevens merkte ik hoe snel de resultaten in de dominante waarheidspraktijk van de organisatie weer naar de achter- en ondergrond terugzakten. Reden voor mij om op de uitnodiging van de werkplaats muzisch onderzoek in te gaan met de onderzoeksvraag 'Hoe mag het muzische plek krijgen in de therapeutische relatie, tussen collega's, en in de organisatie?'

Uitsluiting / insluiting

Het eerste zakje bevat de eerste lijn die ontstond, genaamd 'inclusion/exclusion' vertaald als 'uitsluiting/insluiting', vanuit de basale vraag 'Mag het muzische meedoen?'. Hoewel de Mesdagkliniek tijdens een reorganisatie rond 2002 kunst als een van de drie pijlers voor de verandering nam en kunst altijd een belangrijke plek in de kliniek ingenomen heeft (Antonio, 2006, pp 201), is deze rol nergens vastgelegd noch expliciet gemaakt. Hoewel de Mesdagkliniek een historie heeft met veel ambacht- en kunstprojecten lijken de aanwezige vormen in die rol op dit moment een secundaire rol te spelen in het primaire proces. Draagvlak voor dit muzisch onderzoek leverde vragen op over een mogelijke meerwaarde die moeilijk van te voren vast te stellen was. Vergoeding van tijd en kosten gepaard gaande met het muzisch onderzoek kreeg geen onomwonden 'ja'. Er was interesse, maar het mocht niet ten koste van de productie gaan. Ik maakte gebruik van eigen tijd en gelegenheden, spontane momenten, interesses en situaties waarin onverwacht iets mogelijk was. Dit in tegenstelling tot het eerdere begeleidingskundig handelingsonderzoek dat meer op een resultaat gericht was en dat direct binnen de bedrijfscultuur herkend werd ('onderlinge samenwerking verbeteren').

Wat de meerwaarde zou zijn van het muzische onderzoek was moeilijk vooraf te beantwoorden en voor het genereren van draagvlak stuitte ik daardoor mogelijk op een gebrek aan herkenbare resultaatgerichtheid. Op een ander vlak is 'insluiten/uitsluiten' een onderwerp dat sterk past bij een tbs-kliniek waar patiënten van de maatschappij worden buitengesloten om geleidelijk aan weer te resocialiseren. Tijdens een van de oefeningen die we in de eerste tweedaagse deden stuitte ik op deze machtsverhouding en onderzocht de houding van degene die handhaaft, maar ook degene die zich behoort te onderwerpen. Ik vond daarbij een afbeelding van een standbeeld van een man (zie foto). De man heeft een onverzettelijke houding en zegt met zijn houding 'nee', hij laat zijn macht blijken en bepaalt voor zijn medemens, wijst zijn medemens af en uit of sluit hem in.

Muzisch Onderzoek

Ik presenteer het muzisch onderzoek als katoenen zak met onderzoeksvragen daarop gestempeld. Hierin weer kleinere katoenen zakken waarin afbeeldingen en labels aan een lijn. Gedurende het muzische onderzoek dienden zich verschillende onderwerpen aan. Het zoeken naar actuele betekenis van de muzen in relatie tot de onderzoeksvragen leidde tot onderwerpen die elkaar opvolgden. Deze thema's mengden zich met onderwerpen die zich aandienden in de muzische werkplaats en gedeeld werden. De manier van werken was associatief, meer via beeld dan taal, grotendeels door met een zoekterm op Google-afbeeldingen te zoeken en passende en treffende beelden voor de ervaringen te verzamelen en achter elkaar te plaatsen. Deze elkaar opvolgende afbeeldingen vormden samen verschillende verhaallijnen. Op die manier ontstonden er totaal acht verhaal- of onderzoeklijnen.

'Bewaren/Aanbieden'

Vanuit het smetteloze roestvrijstaal van de buitenkant van een thermoskan die een metafoor werd voor het 'binnen' en 'buiten' van een tbs-kliniek ontstond de tweede lijn 'bewaren' en 'aanbieden'. Vanuit de beelden ontstond het beeld van een houder en een inhoud die zich van elkaar onderscheiden. Waar wordt enkel bewaard, en waar wordt gegeven. Waar is vrije uitwisseling mogelijk tussen inhoud en houder en waar distantieert zich houder van inhoud? Maar ook 'waar is het belangrijke moment dat verschil even wegvalt?'. 'Hoe geven we vorm aan het menselijke en humane waarin dat verschil buiten de rollen die we hebben even kan wegvallen?'.

'Onderscheiden/Verbinden'

De derde lijn die ik maakte, 'onderscheiden' & 'verbinden' gaat over thuis voelen of ontheemd zijn. De lijn ontstond vanuit een uitspraak geïntroduceerd door Bart van RRosmalen: "Morality today is in a state of grave disorder" MacIntyre, 1984, pp 256). Bart zoekt in zijn boek (Rosmalen, 2016) met het muzische naar een tegenbeweging hiervoor. Michiel de Ronde plaatste in de werkplaats muzisch onderzoek 'versplintering en fragmentatie' aan de ene kant en de teddybeer als het 'transitional object' van Winnicott aan de andere kant als een metafoor waarlangs we geborgenheid leren. Middels beelden volg ik het thema 'versplintering en fragmentatie' en kom langs

'verlatenheid', 'heimwee' en 'thuisloosheid'. Ik sta stil bij deze thema's. Uiteindelijk daal ik af langs krochten en spelonken voor de gebrekkige thuisplekken die wij patiënten aanbieden. Is menselijkheid aan te spreken? Is er behoefte aan nabijheid? Of kleurt alles verloren? In een sessie vind ik de reden waarom ik mijn werk doe. Ik begrijp hoeveel het uitmaakt patiënten met menselijk in-voelen te benaderen. In het extreme vind ik beelden bij dit thema van de behandeling van Khadafi en Saddam Hoessein en zie beelden van de laatste momenten die bij mij schaamte oproepen. Welke morele waarden hebben wij in de omgang met onze veroordeelde medemens en welke ruimte bieden wij voor een nieuwe kans.

'Uitnodigen'

De vierde lijn 'invite' gaat over het uitnodigen van de muzen. Muzen kunnen worden aangeroepen of uitgenodigd. Hoe nodigen wij hen uit en welke functie kunnen muzen in ons leven hebben? Aanvankelijk keek ik naar oude schilderijen van dames met harpen en schrijfblokjes en kon dit niet direct plaatsen als iets waar ik verbinding mee had. Na de vraag 'Welke rol spelen de muzen in ons leven?' zag ik ineens de vele mobieltjes en koptelefoons in de trein en het openbare leven en hoe mensen zich terugtrekken in een eigen wereld. Hoe spelen muzen in ons leven in deze huidige tijd?

Zelf gebruik ik rituelen als ik begin met schilderen. Ik steek een wierookstaafje op en steek een kaars aan, rituelen die ik uit de zen-traditie heb overgenomen. Ik koppel deze handelingen aan een intentie; 'Moge mijn handelen bijdragen aan het goede voor alle levende wezens'. Wat gebeurt er door dit te doen? Ik creëer een ontvankelijkheid en openheid en verbind deze met een intentie.

'Opdragen'

De vijfde lijn 'dedicate' gaat over 'opdragen en richting kiezen'. Muzen kunnen inspireren en aanzetten tot een levensstijl. Het kan een keuze zijn om vanuit door inspiratie gevonden waarden te cultiveren. Geïnspireerd zijn kan leiden tot een keuze bepaalde waarden centraal te stellen en daarnaar je leven te richten. Waaraan draag je je leven op? Waar doe je het voor? Wat is het participatieve antwoord op de vraag 'wat zou je graag gerealiseerd willen zien?' Ook vind ik hier een beeld van een pelgrim. Iemand die zijn leven opdraagt aan meer dan zichzelf. Iets waar hij zichzelf ook in verliezen kan.

'Balans'

De zesde lijn heeft de naam 'balance' en gaat over het balans houden, overeind blijven in een eenmaal gekozen richting. De mythe van de kapitein die zich aan de mast laat vastbinden om zich niet te laten afleiden door de sirenen. Via schilderijen van Turner die compleet in de ervaring van een scheepstocht gaat staan en zich helemaal overgeeft aan deze ervaring kom ik ook bij het verschil tussen muzen en sirenen. Blijkbaar zijn er verschillende te overwinnen risico's bij muzen en sirenen. De verhalen van sirenen kunnen eindigen in rampen. De eilanden die zij bewonen worden beschreven als eilanden bezaaid met botten. Leven met succes en tegenspoed. Herstellen en hervinden en hervatten van je koers en je daar niet van af laten brengen. Wat doet je blijven staan?

'Zicht'

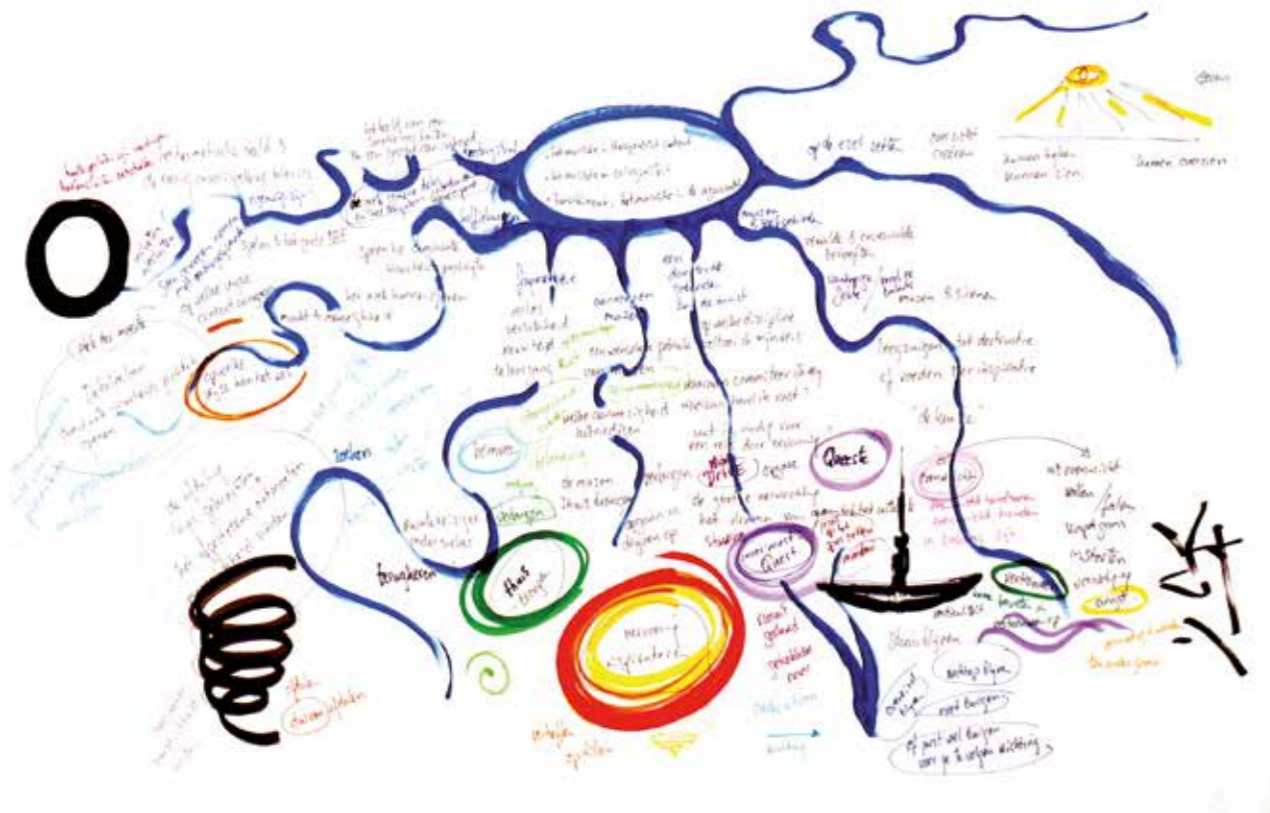
De zevende lijn heeft de naam 'view' en gaat niet enkel over in de situatie te zijn maar biedt gelegenheid tot overzien. Deze lijn begon door bij veelheid en complexiteit een kunstenaars-techniek toe te passen. Zet het vraagstuk op de bok of op de ezel. Laat het staan, laat het even rusten. Creëer er ruimte omheen, loop er omheen, bekijk het vraagstuk vanuit verschillende afstanden in perspectief.

Laat tijd en ruimtelijkheid even zijn werk doen. Hier lukt het over de situatie heen te kijken en soms verder vooruit te kijken. Overzien betekent ook erbovenuit kunnen stijgen en kunnen betrachten alsof het ook anders kan zijn. Overzien betekent een kunnen kiezen en verhouden tot, het bepalen van een houding en een standpunt.

'Verlangen/Bestemming'

De 8e lijn heeft nog geen naam maar krijgt de voorlopige werktitel 'longing/belonging' en gaat over verlangen en bestemming. Na het zien van de eerste lijnen schrik ik hoezeer ik vanuit mijn therapeutschap gewend ben om in het gebied van ziekte en klachten aan het werk te zijn. Het scheidt voldoening in dit werk van betekenis te zijn, maar het werk is gedaan als de klachten behandeld zijn. Ik bespeur zelf verlangens meer van schoonheid te genieten. Ook liggen er diepere vragen als 'waar ben ik werkelijk op mijn plek, waar hoor ik?' en 'wat is het dat ik te doen heb?' Woorden als verlangen, roeping, bestemming passen hier en ontstijgen enkel het praktische.

De werktekening

Uitgewerkt vormen de lijnen een tekening met vele ingangen tot een breed ervaringsgebied. Vanuit meer dan twintig jaar werkervaring weet ik wat het muzische kan openen. Ik tracht uit te vinden wat voor soorten landschap de lijnen vormen.

- De eerste lijn links is absoluut onherbergzaam, eigenlijk is er geen voedsel te vinden. Toegang vinden is de hoofdzak, maar die kan je ook ontzegd worden.
- Bij de tweede lijn ben je afhankelijk of er uitwisseling op gang komt. Is de ander bereid te delen, zich als gelijke op te stellen, zich als in jouw plaats voor te stellen of is afwijzing het antwoord, sluit diegene zich voor je af?
- De derde lijn gaat over onderscheiden of verbinden waardoor men zich op een plek thuis kan voelen of juist verloren.
- De vierde lijn gaat over uitnodigen van de muzen, het geraakt, bewogen worden.
- De vijfde lijn gaat over toewijding om iets te realiseren. Wat wil je in je leven gerealiseerd zien en wat cultiveer je?
- De zesde lijn is het balanceren met een gekozen richting, omgaan met succes en tegenslag, het vallen en weer opstaan.
- Lijn zeven is het kunnen overzien en relativeren.
- Lijn acht heb ik longing en belonging genoemd; verlangen en bestemming. Het antwoord voor een ziel.

De reis van de koffiekkan

Tijdens de eerste tweedaagse van de werkplaats muzisch onderzoek kregen we de simpele opdracht 'maak iets'. Het bouwen van dit beeld begon onnadenkend met twee koffiekannen en twee thee-kannen. Het beeld had daarmee in de kern een praktische inslag en liet zich niet tot 'mooi' of 'spelen' overhalen hoe we ook onze best deden. Ik hou van mooi en betekenis en irriteerde mij aan dit gegeven. Ondanks alle inspanning lukte het maar niet enig spel of vervoering te veroorzaken. Ik voelde de parallel met de presentatie van de onderzoeksresultaten binnen mijn organisatie. De waardevolle vondsten werden gewogen op meerwaarde en verloren daarmee hun specifieke betekenis en zeggingskracht. Had ik meer bedding kunnen creëren voor de gevonden resultaten?

Ik was blij het onderzoek te hebben uitgevoerd maar daar leek het te stoppen. Vandaar de onderzoeksvraag van mijn muzisch onderzoek; 'Welke plek mag het muzische innemen in de organisatie, tussen mij en mijn collega's, en in mijn werk als beeldend therapeut?' Na de presentatie van het eerste onderzoek en de moeite de aandacht te richten op het gevondene wenste ik des te meer dat het muzische binnen de dominante waarheidspraktijk van de organisatie een eigen en gewaardeerde plek zou vinden.

De onderzoeksvraag 'In hoeverre mag het muzische een plek krijgen binnen de dominante waarheidspraktijk van de organisatie' hield mij zo bezig dat ik mij van alles veroorloofd heb om deze vraag te beantwoorden. Het doorzagen van de koffiekkan en het gesprek met patiënten dat daaruit voortvloeide over het beeld naar buiten en het liever niet geziene beeld van binnen waar we wel keer op keer mee aan het werk zijn was werkzaam en indrukwekkend.

De doorgezaagde koffiekkan hielp het 'binnen' en 'buiten' bespreekbaar te maken. 'Buiten' als de organisatorische wens te communiceren en te laten zien dat alles rustig en onder controle is en 'binnen' als dagelijkse praktijk waarin de scherpe randen en de koffieprut voortdurend ons werk bepalen en onze aandacht vragen.

Tot op dat moment was ik gericht op het verwerven van een plek in de binnenruimte waar ik de dominante waarheidspraktijk vermoedde. Het 'binnen'-en 'buitenbeeld' raakte wel aan de onderzoeksvragen maar liet een onoverbrugbare polariteit bestaan. Doordat ik de koffiekkan in een paneel had vastgezet en trachtte de omgeving te veranderen merkte ik dat de beweging naar buiten mogelijk iets kon opleveren.

Tijdens het festival 'Wendingen' ben ik uiteindelijk in staat geweest 'de dialoog met de koffiekkan' te voeren. Ik trof in de HKU tijdens ons werken hetzelfde type koffiekkan en heb de moed gevat na het introduceren in de groep een dialoog met de koffiekkan uit te schrijven met deze kan voor mijn neus.

“Bedankt voor alle betrouwbaarheid en het op tijd klaar staan en warm houden bij allerlei belangrijke vergaderingen en bijeenkomsten. Uit deze bijeenkomsten kan de indruk gewekt zijn dat de mens een zeer voorspelbaar wezen is en men zich aan allerlei regels van tijd en taak en tol houdt. Ik meen je hier als koffiekant te moeten introduceren aan een onvoorspelbare mens die gevoelens heeft en zich vaak niet enkel aan rechtlijnige overwegingen committeert, maar ook nog allerlei andere drijfveren heeft die niet zo rechtlijnig te begrijpen zijn. Ik meen je ook te moeten vertellen dat mensen kunnen afdwalen in gedachten”.

Ik hoorde van de koffiekant een instemmend geluidje, ik meende te horen dat hij zei ‘Dat had ik ook al gemerkt ja’. Toen gebeurde wat ik niet voor mogelijk had gehouden; ik merkte nieuwsgierigheid bij de koffiekant. De koffiekant vroeg verlegen: ‘Maar hoe zit dat dan met jullie en regels?’ Het was duidelijk een oprechte vraag. ‘Waar richten jullie je dan op?, Wat is dan voor jullie belangrijk?’ Ik was dankbaar voor de opening die ik voelde en voorzag een lang gesprek...

De dag daarop merk ik dat ik de koffiekant een bekentenis wilde doen. “Weet je ‘kan’, mensen doen vaak alsof ze het weten en alles op een rijtje hebben. Het gekke is dat ze dat ook echt geloven. Het is ook zo dat ze veel weten en vast ook veel rijtjes in hun hoofd hebben, maar ook is het zo dat er ongelooflijk veel momenten zijn waarop mensen het even niet weten en daarin een weg moeten zoeken. Beste koffiekant, ik snap je verwarring als je er tot nu toe van uit ging dat alles toch vrij rechtlijnig in elkaar stak. Je wordt nu geconfronteerd met iets wat bijna echt niet meer te begrijpen is. Je vraagt wat zoeken is? Zoeken is een soort van uitvinden wat je zou kunnen doen? Of niet alles vastligt wat gebeuren moet? Nee, eigenlijk hangt ons leven aan elkaar van toevalligheden”.

“Toevalligheden? Iets dat zomaar gebeurt? Ik wist niet dat dat bestond.”

Terug naar de onderzoeksvragen

Op dit moment bevind ik mij net als de koffiekant buiten, een beetje onwennig. Zouden medewerkers muzisch sensitiever kunnen worden, zou een organisatie muzisch sensitiever kunnen worden? Zo ja, wat zou dat betekenen? Binnen de Mesdagkliniek is de aanwezige kunst een verademing in een grijze en betonnen werkelijkheid. Het lijkt of dit zegt: er is aandacht voor omgang, voor elkaar, in plaats van wat alleen doelmatig is. Er is ook zorg voor de wijze waarop.

Als ik mijzelf een bedrijfsruimte voorstel waarin kunst geïntegreerd een rol speelt, is dat voor mij een teken van emotionele intelligentie van dat bedrijf. Het doet mij voelen dat er regels zijn, maar dat leven en ervaren een plek hebben die van belang is. Als ik kijk naar de werktekening die ik maakte zie ik een gebied dat doorspekt is van

‘nee’, voorbehoud en risico-inschatting. Ik zie meer aan de rechterkant een gebied waarin ‘ja’ en het aangaan van het leven meer zichtbaar wordt. Het soort ‘ja’ dat wordt gepropageerd bij improvisatietheater; de bereidheid om iets te laten plaatsvinden boven bezwaren, voorbehoud en overdenkingen. Heeft een bedrijf oog voor beleving? Mag geïntegreerde kunst genomen worden als metafoor voor een muzische sensitiviteit in een organisatie?

Reflectie

Ik kijk terug op een periode begeleidingskundig handelingsonderzoek en zie het werk in resultaten vertaald. Ik heb veel kennis opgedaan en ik heb veel ervaren en doorgemaakt. Ik kijk terug op een periode muzisch onderzoek met vele experimenten en gezamenlijke vragen. Deze periode onderweg zijn met iets meer dan twintig mede-onderzoekers van de werkplaats muzisch onderzoek resulteerde in een zak met onderzoeklijnen en een kaart van een gebied dat een potentieel gebied beschrijft; datgene dat het muzische mogelijk kan aanraken en in beweging kan brengen. Het is een rijke beschrijving van gemoedstoestanden en innerlijke drijfveren.

Tevens heeft een omdraaiing plaatsgevonden. In eerste instantie was ik naarstig op zoek naar het verwerven van een plek of positie binnen de dominante waarheidspraktijk. De houding hierbij was er een alsof het het muzische of mij niet gegund werd in de dominante waarheidspraktijk een volwaardige positie in te nemen. Met het mee naar buiten nemen van de koffiekant en de gestarte en voortgaande dialoog lijken dominante waarheidspraktijk en het muzische voorzichtig met elkaar in contact en elkaar nieuwsgierig bevragend te leren kennen. De omdraaiing is niet alleen de enigszins verongelijkte houding die meer beweegt vanuit een gezamenlijk vragen stellen, maar stelt de vragen minder aan de orde vanuit een externe positie. Aanvankelijk lijkt er een distantiëren van de dominante waarheidspraktijk, gaandeweg echter wordt de dominante waarheidspraktijk ook intern herkend en hierin het muzische herleven verkend. Met de voorzichtig startende dialoog gloort het kenmerkende van het muzische en haar eigen rijke noodzakelijke bijdrage aan een rationeel, instrumentele benadering. Het landschap van muzische mogelijkheden biedt een rijkdom aan onderwerpen en invalshoeken van de innerlijke belevingswereld waarvan wij ons nu kunnen afvragen of deze voldoende aangesproken of aan de orde zijn?

Robin Stermerding is beeldend therapeut, beeldend kunstenaar en begeleidingskundige. Na vijftien jaar werk bij GGZ Drenthe is hij inmiddels drie jaar werkzaam als beeldend therapeut in de Dr. S. van Mesdagkliniek, een tbs-kliniek in Groningen. Na afronding van de Master Begeleidingskunde nam hij deel aan de werkplaats muzisch onderzoek aan de HKU vanaf eind 2017. Zijn onderzoeksvraag was ‘Hoe mag het muzische plek krijgen in mijn beeldend therapeuteschap, in intercollegiaal contact, en in de organisatie waarin ik werk?’